

ARAP-ISLAM KÜLTÜRÜNDE ESKİ MİRAS ve ATIL AKIL

Güncel Önkal

Çağdas resmi felsefe tarihi Avrupa Merkezçiligi'nin kontrolü altındadır. Avrupa Merkezçiligi, felsefenin ana vatani olan Yunanistan'dan Roma'ya, Ortaçağ Avrupa'sına ve oradan da Modern Avrupa'ya ulasma yolunda tek bir yol izledigine inanir. Felsefenin gerek Iskender'in fetihleri, gerek Abbasilerin baskenti Bagdat'ta istikrar bulmasi sebebiyle Atina'dan Dogu'ya dogru bir yol izlemis olmasini Avrupa Merkezçiligi kabul etmez. Kabul edilen, Plotin'in III.yy da Iskenderiye sehrinde bir süre kalip muğlak bir kisilik olan Amonius Sakkas'dan ders aldigi, daha sonra Roma'ya geçerek Yeni Platonculuk ismini tek basina tasayacak olan meshur ekolünü orada kurdugudur. Böylece Plotinus öncesi ve sonrası Iskenderiyesi, Filistin Ekolü, Antakya, Irak, İran ve Horasan'daki diger dogu ekolleri göz ardi edilmektedir.

Bu anlamda üç noktanin alti çizilmektedir:

- 1)Hellenistik çağda ortaya çıkan düşünce akimlari arasindaki çakisma ve geçismeler temel bir vakiadir.
- 2)Arap-Islam kültürünün epistemolojik kökenlerini olusturan Eski Miras'in kökeninde yer alanlarin uzantilaridir.
- 3)Eski Miras, Arap-Islam düşüncesi içinde **vardir**

Yazarin atil-akil olarak isaret ettigi kavram "aklen gayr-i makul"un aynisidir. Bu çalışmada (ve Cabiri'nin kitabinin bu bölümünde) amaç Arap-Islam Kültürü'ne akin akin hücum eden gayr-i makul akimlarin kökenlerine ve dallarina ulasmaktir. Bunlar sunlardir:

SÜRYANI EKOLLERİ:

- Antakya, Nusaybin, Harran ve Cüdi Sapur'da etkili olmustur.
- Yunan kökenli felsefe ve bilimlerin *tercüme* yoluyla Dogu'ya intikaline katkıda bulunmuslardir.
- Kelam ilmi gibi birtakim *Islami ilimleri etkilemislerdir.*
- Bu ekoller hakkında bilinen onların genelde *dini karakterli* ekoller oldugudur:Onlar kutsal metinlerle siki bir iliski içindeydiler ve kilisenin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yönlendiriliyorlardir.
- Mesih'in zatindaki insanilik-ilahilik iliskisini tespit etmekle mesgul olmuslardir.

YAKUBILER:Mesih'in birliğini teyit ederek, tamamen ilahi olarak görüyorlardı.

NASTURILER:Mesih'de vücut, irade, fiil gibi beseri özelliklerin de bulunduğunu söyleyerek, ilahlık boyutuyla beser boyutunu birbirinden ayırıyorlardı.

Böylece Doğu Hristiyanlığı'nın dini makulünü oluşturdıkları veya ürettikleri söylenebilir.

İslam felsefe ve tasavvufunun bütün yönlerine tesir eden mühim bir kaynak olan Yeni Eflatunculuk'u müslümanlarca bilinir kılan Süryani Hristiyanların yazdıkları kitaplardır.(1)

HARRAN EKOLÜ:

- Halkı Hristiyanlaşmayıp, *Yunan putperestliği* üzerine yaşamaya devam etmişlerdir.
- Kendilerine Babil'den gelen *kozmoji bilimlerine ilgi* göstermişler, bunlarla bağlantılı olarak gezegenlere tapmışlar, yıldız bilimi ve büyüyle uğraşmışlardır.
- İslam tarihinde *tercüme ve kültür aktarımı* faaliyetleri sahasında Harranlıların büyük rolü olmuştur.Kendi imi ve felsefi miraslarının büyük bölümünü Arapça'ya aktarmışlardır.
- "*Talim Meclisi*" 40 yıllık bir sürede Harran'da faaliyet göstermiş; daha öncesinde İskenderiye'de bulunmuştur.Bu nedenle *Hermetik akimin ikincil kaynağı* Harran ekolü olmuştur.

Sehristani'nin felsefe ve filozoflarla ilgili takdimine bakacak olursak:

a)-Müslüman filozofların YEDİ FILOZOFU, onların makalelerini göz ardı etmeleri gerçeğiyle karşılanmaktadır.Böylece söz konusu felsefeciler, resmi müslüman filozofların (Kindi, Farabi, İbn Sina) felsefelerinden farklı olduğunun bilincindedir.Söyle anılır: "Bunlar Aistoteles'in her görüşünü izlemişler, Eflatun ve önceki filozofların görüşlerini çağrıştırdıkları için sadece birkaç görüşünü kabul etmemişlerdir.

b)-Plotin'i es-Seyhu'l Yunani (Yunanlı Bilge) adıyla Aristoteles'in basını çektiği sonraki filozoflar arasında tasnif etmekte ve bu filozofları Yedi Filozof'un felsefesi olan Eskilerin felsefesinin karşısına yerleştirmektedir.

Her ne kadar Sehristani "Yunanlı Seyh" lakabıyla kendisinden bahsetse de müslümanlar, ne Yeni Eflatunculugun kurucusu Plotinus'u ne de kitabı Enneadları biliyorlardı.Müslümanlar, Plotinus'un talebesi eserlerini yayan Porphyrios hakkında da Aristo mantigina bir giriş olab Isogoci kitabının dışında bir şey bilmiyorlardı.İslam tasavvuf felsefesine sızan ve bazı unsurlarıyla karışan Yeni Eflatuncu görüşler çokcadır. Örneğin, mutasavvıfların keşf ve suhud hakkındaki nazariyelerinin özü itibarıyla Yeni Eflatuncu oldukları...Aynı şekilde Yunanca "gnosis" kelimesinin karşılığı olan marifet, nefis, bu aleme düsüsü, akl-i evvel ve nefsi külliye hatta feyz nazariyeleri az çok farklılıklarla birlikte Yeni Eflatuncu kaynaklara dayanmaktadır.(2)

Müslümanların üçüncü asrın bitiminden önce asına oldukları Yeni Eflatunculunun 3 temel eserinden söz edebiliriz:

- a) Uzun dönem Aristoteles'in olduğu sanılmış olan ve Plotinos'un Enneadlar isimli eserinin bazı kısımlarının özeti olan Isolocya isimli kitabı,
- b) Yine yanlışlıkla Aristoteles'e ithaf edilmiş ancak Prokles'in Mebadiu'l İlahiyye'sinin özeti olan el-İzah fi'l Hayr'il Mahz adlı kitap
- c) Süryani bir kahinin derlediği risalelerden oluşan Allah el-Mukaddes.

Bu kitaplarda ana fikir, her insanda beseri ve ilahi tabiatın bulunduğu, dünya hayatının üst-ilahi hayatın suretinden ibaret olduğu, insanın dönüşünün Allah'a olacağı, Allah'a kavuşmanın hatta O'nu tanımanın yegane yolunun nefsi terbiye ve manevi hallere ulaşmadan geçeceğidir.

Arap-İslam kültüründe, tasavvufta ve özellikle Batıni akımlar arasında büyük revaç bulan düşüncelerden birisi de **HERMETİK DÜŞÜNCE**dir, **HERMETİZM**dir. İlim ve din felsefesi olarak Hermetizm, tanrı adına konuşan Hikmet Üçgeni, Hermes'e isnad edilen kitap ve risaleler toplamına denir. Hermes, Eski Yunanlıların saygın ilahlarından biridir. En büyük Tanrı Zeus'un oğlu olduğu için saygındı. Yazının yani sıra, müzik, astroloji, ölçü ve tartıların keşfi de ona dayandırılmıştı. Arap yazınında Hermes'in Kur'an'da zikredilen İdris olduğu, yazı sanatı, astroloji, tıp, büyü...ilk öğretene olduğu söylenmektedir. Hermes, Hellenistik çağlarda ve sonrasında insanların vahiy ihtiyaçlarını tatmin etmek için kullanılan isimlerdendir.

Gerek İskender'in fetihlerinin ve ardından patlak veren savaşların yol açtığı sosyolojik ve tarihsel şartlar; akıl ve duyunun dışında başka faktörlere dayanan irrasyonelizm oluşumu sahneye çıkardı. Bu yeni oluşumda akla güvenilmiyor, akıl dışı bilgi kaynaklarına teslim olunuyordu.

Hermetik bir metinde bunlar söylenmektedir:

"Sana vahiy kabilinden bir haber getireceğim ve sana söyle diyeceğim: "Artık bizden sonra salt felsefe sevgisi olmayacaktır. Felsefenin yegane masgüliyeti, Allah'ı en güzel şekilde bilmek, bunun için tefekkür, husû ve ifsâd etmeye başlamış bulunuyorlar. Onlar felsefeyi hesap, müzik ve hendese gibi Allah'ı anlayabileceklerini zannettikleri ilimlerle karıştırıyorlar. Oysa hâlis felsefe sadece dindarlık ve ibadetle ilgilenen felsefedir. Felsefenin, gereken miktar dışında başka ilimlerle uğrması doğru değildir... Felsefe düşünceye, kutsamaya, Allah'ın san'at ve kudretini yüceltmeye açılan bir kapı gibidir. Allah'ın kendilerini mesgul edecek her şeyden uzaklaşmış bir kalp ve nefisle kutsanması, yarattığı güzelliklerin yüceltilmesi, tamamen iyilikten ibaret olan iradesinden dolayı O'na hamd ve şükürde bulunulması, iste aklın çirkin oburluğunun kirletemediği tek felsefe budur."⁽³⁾

Böylece hermetik metinler halkı gayr-i makula yönlendirmiştir. Bu kaynak aklın dışını, altını ya da üstünü değil, onun büyü ve garipliklerinin içinde yer alan sezgici bir olgudur. Akli tutarsız ve çelişik gösteren düşüncelerden/kilavuzlardan bıkışmışlar, bilgi için

dogrudan ve yakinî bir kaynagin (=kesf) meydana çikmasini beklemislerdir.Burada talimati veren imam ve teslimiyetti. Miladin ilk asirlariyla birlikte bu tür tasavvufi egilimler ve nübüvvet beklentilerinde büyük artis gözlemlenmistir.

Böyle bir ortamda Pisagorculuk gibi vahiy ve ilhama dayali teslimiyetleri körükleyen ekollere ilgi dogdu."Üstad dedi ki..." (4) anlayisi dogdu.Hakikatlere, mucizelere, kerametlere haiz bir bir üstad.

Yeni Pisagorculuk, Platon öğretilerinin Pisagor felsefesi çerçevesinde vasitasiyla yeniden okunmasi anlamina geliyordu.Bu da Platon'a "peygamberlik tacinin giydirilmesi"demekti.Ayrıca bu bir anlamda insanların sürekli eski olanı aramasiydi.Pisagor ve ondan önceki filozof-peygamber hikmet ehline dönüş, Roma İmparatorlugu, özellikle Misir, Suriye ve diger dogu kesimlerinde II. ve III. yüzyillarin temel gündemi olmustur.(5)

Dogu milletlerinden nakiller yaparak yeni bir felsefe inşaa etme isine ilk girisen ve Yeni Platonculugu kuran kisi **Afamiye'li Numenius**'tur.(6)

Antik felsefenin "resmi" tarihi olan ve Atina-Roma güzergahini esas alan tarihsel eğilime karsi aynı felsefe içinde baska bir tarih yazmak da mümkündür, tüm bu anlatılanlar dikkate alınarak.Bu tarihe göre güzergah Atina'dan gelen birikimin Afamiye'de Pisagorcucu felsefeyle yogrulup Numeniusca ve ondan da öğrencilerinin vasitasiyla dogu-bati Arap İslam düşüncesi ve tasavvufu ile Batini ve İsraki akımlara yol açması belirtilebilir.

Çok yogun bilimsel faaliyetlerin merkezi olan İskenderiye'de MS.II ve III. yllarda ortaya çıkan ve birçok akim üzerinde etkili olan **HERMETİZM**dir.Hermetik din felsefesinin konu aldığı temel meseleler:

- ilahlik
- alemin oluşumu
- nefis ve nefsin kurtuluşu
- kainatin birliği(= vahdet)
- ve bu birliğin parçalarının birbiriyle etkileşimleri meseleleriydi.

Hermetik teoloji biri digeinin hizmetinde olan iki ilahin varlığını savunur:Yüce İlah ve Yaratici fail ilah.(7)

Hermetik düşüncede ilim ile din alanlarının karistiklari başlangıç ve kaynakları itibariyle iç içe geçtiklerini görmekteyiz.Bunun arkasında yaratan en önemli sebep hangi türden olursa olsun bilgiye ancak tanrı ve kendine vahiy gelen bir elçiyile ulaşabileceği inancının yerleşmesidir:"*Allah'a ulasan kimse susuzlugunu hakikatin dogdugu kaynaktan giderir.*"

İlmin dine, dinin ilme karistirilmesi temelde Âtil Aklin kendisini ve kimliğini gözler önüne serdiği önemli işaretlerden biridir.Bu akıl, Allah'ın dogrudan tabiattan

öğrenilmesini emrettiği şeyler dahi O'ndan öğrenmeye çalışmaktadır.Oysa Allah, ona tabiati/evreni inceleyip öğrendiklerini ya kendi yararları için kullanmainsi veya Allah'ın varlığını kanıtlamak için delil olarak görmesini emretmiştir.Allah Resulü de bu anlamda söyle buyurmuştur:"Siz dünyevi işlerinizi daha iyi bilirsiniz."

Irrasyonel Hermetik İçerigin Intikal Eden Unsurları:

***Câbir Ibn Hayyan:**

- Hermesci yaklaşımın *evrenin parçalarının birbirine bağlı olduğu ilkesi* Cabir'de su şekilde ifade edilmiştir:"Eşyanın tamamında eşyanın varlığı mecuttur" (8)
- Hermetik kimyanın temelini oluşturan *hiçbir tabiat yoktur ki başka bir tabiat tarafından çekilmesin, başka bir tabiatın emri altında olmasın* ilkesi Cabir'de:"Tastaki ateş görülmez ama enerji olarak onda mevcuttur.Taş ateşlenip kızdırıldığında ortaya çıkar " örneği ile dile getirilir.
- Hermetik teorideki *itme ve çekme ilkesi*, Cabir'de benzerlik ve karşıtama" olarak belirtilmiştir.
- *Nefs konusunda* Cabir Hermetik tavrını zikreder:"Nefsin tahdidi söyledir:O ilahi bir cevher olup, hayat bulan alçalmış bir cevherdir." Nefsin enerjiyle hayat bulan otomatik bir cismin kemale ulaşmasıdır şeklinde yapılan Aristocu tanıma onun bağımsız bir cevher olabilmesini engellediği için karşı çıkar.
- *İlim tasnifi* de tamamen Hermetiktir.(9)

***Râzi**

- İslam materyalistlerinin öncüsü olarak takdim edilen Râzi bile *akıl tanımında* Âtil Akli kateder:"Akil epistemolojik bir otorite değil, heva ve şehvetleri batıran bir otoritedir.Hermescilige göre bu arınma nefsin manevi dünya ile doğrudan ilişki kurmasını sağlayacaktır.Razi nübüvveti bu nedenle inkar eder.

***İhvan-i Sâfa**

- Risaleler'de yoğun göndermeler ve *Yüce İlah teorisinin* çalkaçka benimsenmesi, evreni çekip çevirmekle yükümlü *evrensel Akil düşüncesi* Hermetik yapı gösterir.
- *Gizli- büyü ilimlerine* gösterdikleri yoğun ilgi
- *Nefsin arındırılması meselesi*

➤ *Evrenin insana benzetilmesi ilkesi; "evren büyük bir insandır".*

***Kirmani:**

➤ "Bilgiye ulaşmanın yolu akıl değil muallim imandır " diyen İsmaili Filozof Hermetik bir anlayıştaır.

***Cüneyd el-Bagdadî:**

➤ "Nefs dünya hayatında tam bir sıkıntı içinde olup asli ilahi dünyasına dönebilmek için çabalamaktadır" ifadesiyle Âtil Akla dikkatlerimizi çeker.

***Hallac-i Mansur:**

➤ Aynı şekilde *içe dönük bir mistisizmin* yetkin ifadesini verir bizlere.

Tüm bunlardan iki sonuç çıkabilir ⁽¹⁰⁾ , Âtil Aklin Arap-Islam Kültüründeki Yeri konusunda:

a) Atıl Akil- ya da irfani sistem- gerek tasavvuf, gerek İsraki felsefe, gerekse İsmaili ideoloji planında fakihlerin "inatçiliklerin" karşı bir tepki veya kelamcılardaki akli kuruluğa karşı bir savunma olarak ortaya çıkmamıştır. Atıl Akil, fakihlerin kurumlaşmalarından ve kelamcılarının teorilerinden çok önce doğmuştur. Dolayısıyla bir tepki olması mümkün değildir. İrfani sistem, fıkıhta "göüslerin yasalastırılması", Kelamda "aklin mesrulastırılması" faaliyetlerinin başladığı dönemde kendini dayatmaktaydı. Beyani ve İrfani sistemler arasında bir "etki-tepki" ilişkisi görmek istiyorsak bize göre en doğrusu ikinci sonuçtur.

b) İslam Arap Akılcılığı, en azından bazı biçimlerinde Maniheizm gnostisizme ve Sii İrfancılığına karşı tepki olarak doğmuştur.

Cabiri'nin çıkardığı bu iki sonuca ve çalışmasındaki tavrına antitez olarak **Afifi'nin düşüncelerini** tartışmaya sunuyorum: ⁽¹¹⁾

"Bir kişinin, felsefe, tasavvuf veya bilimde ortaya koyduğu ürününde, o düşüncenin çıktığı iç şartları ihmal ederek, hangi unsurların hangi harici kaynaklardan etkilendiğini tespit için uzun ve zorlu bir çabaya girmek abesle istigal ve vakit kaybindan başka bir şey değildir. Bunun için İslam felsefesinin aslinin, Yunan felsefesine dayandığı veya İslam tasavvufunun kaynağının Hint, Fars veya Yeni Eflatunculuk olduğuna dair iddiaları reddetmeye çalışmayı, önemsiyoruz. Aynı şekilde, aralarındaki benzerlikten dolayı, falancanın tasavvuf veya felsefenin falancadan iktibâs edildiği gibi bir yaklaşımı da anlamsız buluyoruz. Bu konuda aşağıda zikredeceğimiz hususların sürekli gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Gözönünde bulundurulması gereken birinci nokta şudur: İki şahıs veya iki ekolün birbirinden etkilendiğinden konuşabilmemiz için , bu iki grubun karşılaştıklarına dair tarihi delillerin bulunması gerekmektedir. Dr. Palacios'un iddia ettiği gibi, Dante'nin İlahi Komedyası'nda, özellikle "cehennem" bahsinde İbn'ül Arabî'den etkilendiğini

söylememiz yeterli degildir.Çünkü iki müellif arasında bir benzerliğin bulunması, birisinin diğerinden etkilenmiş olduğunu tespiti kafi gelmez.

İkinci olarak, etkileşimde ferden aşkıyeti, zihni ve ruhi çabasını ihmal edecek düzeyde mübalagaya kaçmamalıyız.

Üçüncü olarak, yabancı etkilerin detaylara dek değil, umumi hatları ile olabileceğini gözönünde bulundurmalıyız.Süphesiz ki, İslam tasavvufu ve felsefesi, müslüman olmayan pek çok bölgenin kültürlerinden İslam dünyasına ulaşan fikri ürünlerinin etkisinde kalmıştır.Fakat gerek felsefe ve gerekse tasavvuf nazariyelerinin detayları, müslümanlar tarafından oluşturulmuştur.Dis ekollerden aktarılan yöntemlere göre sistemlerini tesis etmiş olsalar da burada vardıkları sonuçlar ve oluşturdukları nazariyeler onların sonuç ve nazariyelerinden farklıdır.Müslümanların Eflatun'un "İdeler", Aristo'nun "Muharrik-i Evvel", Plotinus'un "sudur" nazariyelerini nasıl geliştirmiş olduklarına bakınız.Aynı şekilde müslüman mutasavvıfların, Yunan kaynaklı "Mesih" veya Logos düşüncesini nasıl geliştirdikleri ve Yunanlıların akıllarına bile gelmeyen hangi neticelere vardıklarına da bakmak lazımdır.

Burada ortaya koymaya çalıştığımız mesele ve bizzat bu dinin bir görünümünden ibaret olduğu meselesidir.Tasavvufu çevreleyen şartlar ve muhteva, İslam'ın ruhuve öğretileriyle ilişkisiz, dışarıdan devşirilmiş unsurlar değildir.

Evet, İslam sadece bir tasavvuf dini değildir.Sayet böyle olsaydı, Arap yarımadasında mahsur kalırdı.Çünkü, İslam, aynı zamanda, akıl dinidir, akla hitab ettiği yerler duyguya hitab ettiği yerlerden daha fazladır.İslam, insani gerek enfüste ve gerek âfakta müşahede ettiği şeylerden hareket ederek, Allah'ın kudretini, azametini, celalini ve kendisi ile kaim olduğunu görsün diye, yer ve göklerin yaratılışını incelemeye çağırır. Yoksa, sufilerin yaptığı gibi bu incelemenin sonucunda benliğini inkar ederek, fena fillah mertebesine ulaşın ve böylece Allah ile vuslata kavussun istemez.

Akıl, fitraten inanabileceği basit bir akideye dayanan İslam, geliştirdiği sahra ortamından çıkmamış olsa idi, kendisinden doğan tasavvuf ve nazariyeleri de ortaya çıkarmış olurdu.İslam'ın öğretileri, yayıldığı bölgelerdeki milletlerin, kültür ve dinleri ile karıştı.Bu insanlar, önemli ölçüde felsefe, bilim ve ruhi hayat kültürüne sahip kimselerdi. Sayet İslam, taklit etme ihtiyacında olmadığı bu kültür ve dinlerle, ibadet üslupları, adetler, riyazet ve mücahede yöntemleri ile karışmamış olsa idi, tasavvuf ve nazariyeleri de ortaya çıkarmış olurdu.Bunun için, "tasavvuf", tek başına İslamın bir ürünü değil, siyasi, dini, entelektüel ve irki özellikleriyle, İslam tarihinin bir ürünüdür" diyoruz.İslam'ın siyasi, entelektüel, dini ve irki tarihi, müslüman milletlerin ve din ile karışmış kültür ve medeniyetlerin tarihidir.

İslam Arap Yarımadası'nda iken felsefi veya tasavvufi bir yorum ile karşılaşmadı. Fakat ne zaman ki İranlıların, Mısırlıların, Irak ve diğer eski medeniyet ve din mensuplarının "Kitab-i Mukaddes" i haline geldi, tefsir ve yorum tabii tutuldu. Bu insanlar, Kur'anda yer alan tasavvuf ve felsefeyi ilgilendiren öğretileri, kültürlerinin gerektirdiği şekilde okudular. Bu yorum ve tefsirler, çoğu zaman evrensel araştırmalar düzeyine çıkmıştır. Fakat, İslam'ın yabancı kültürlerle karşılaşmasıyla, bu karşılaşmanın doğurduğu sonuçlar, ayrı ayrı şeylerdir. Müslümanların felsefe ve tasavvuf alanında ulaştıkları sonuçlar, dinleri ile meczedilmiş ve İslam'la bütünleşmiş veya iki unsurun birleşmesinin sonuçlarıdır. Bu birleşmedeki en müessir amil, müslümanların, dinleri ile, dinin yayıldığı bölgelerdeki yabancı kültürler arasında denge kurma çabalarıdır. Bu metodla müslümanlar, İslam'ı ilk seklinden daha farklı, bir sufi dinine dönüştürebildiler. Bunun için Ehl-i Sünnetin bir kısmı tasavvufu kabul ederken, bir kısmı da reddetmiştir. Çünkü tasavvuf, öyle üsluplar geliştirmiş ve fikirler ortaya koymuştur ki, bunlar, selef alimleri tarafından bilinmiyordu."

Bu hemen hemen karşıt iki görüşten hareketle, çalışmamızı **tasavvuf ve felsefenin karşılaştırılması** ile noktalamak istiyorum: (12)

I) HÂL KAVRAMINA KARSILIK AKLÎ ÇABA:

Tasavvuf, özü itibarıyla hâl, başka bir ifadeyle yalnızca sufinin müşahede ettiği ruhi bir tecrübedir. Diğer ahllerden ayırtmaya yetecek kadar özellik ve hususiyetleri vardır.

Felsefe, hakikatin bütününe veya cüzüne dair, tutarlı, genel bir nazari kanaate ulaşmak için varlık hakkındaki aklî yaklaşımdan ibaret çaba şeklinde tanımlanır.

Tasavvufu felsefe, birbirinden farklı iki akimdir. Tasavvuf beseri iradeyi, kendisine aşık olacağı ve onda fenaya ereceği aslî hedefine doğru yönlendiren bir tecrübenin adıdır. Nefsin bu asli hedefi bilmesi, vuslat ve zevkî bir tecrübeyle gerçekleşmektedir.

II) METAFİZİĞİN SAHŞİ TECRÜBEYE DAYANAMAYACAĞI:

Sufi, ruhi tecrübesini varlığın tabiatı hakkında metafizik bir nazariye için esas alarak felsefe yapamaz. Ferdin müşahede ettiği şahsi tecrübe iddialarına delil olamaz.

Metafizik nazariye, hakkında doğru/yanlış hükmü verebilen sahibinden doğruluğu ve tutarlılığına dair delil istenen bir iddiadır.

III) FELSEFE YAPAN SUFÎLER / SUFÎLESEN FİLOZOFLAR AYIRIMI:

Mutasavvifin felsefesi, kendisine keşf olunan hakikatleri ve elde ettiği sufi tecrübeyi aklen yorumladığı çaba olmaktadır. Tasavvuf dini meseleler üzerinde kafa yoran felsefi bir mizacın ürünü değildir. Eğer sufinin bir felsefesi var ise bu, müşahede ve tecrübelerini teyid etmekten öteye gitmez.

Sufilesen filozofların tasavvurları dinî-amelî bir felsefenin neticesidir .Plotinus, önce akli bir felsefe ortaya koydu; mistisizme meyledip bu felsefenin sınırlarını tasınca mistisizmi felsefesine değil, felsefesi mistisizme boyun eğdi.Tasavvufi tecrübe kendisini tefsire giren aklın önündedir bu anlamda.

IV)HAKİKATI TANIMLAMA AÇISINDAN:

Sufi, mutlakî kalbine tecelli ettiği oranda bilebilir.Tasavvuf mutlak hakikatin varlığını ve bunun bilinebilirliğini kabul eder.Insanın bilme imkanlarının hissî veriler ve düşünme metodlarıyla sınırlı olduğunu reddeder.

Felsefe kategorilerle sınırlı aklın çabasıdır.Kendisini tahdid için bizzat koyduğu sınırların dışına çıkmaktan acizdir.Filozof yalnızca sonlu anlam bilebilecek araçlarla sonsuzu idrak etmek ister.Bu alemin kategorilerini mahiyeti itibarıyla bu kategorilere sığmayan bir başka aleme tatbik eder.(Kant'ın da işaret ettiği gibi, felsefenin metafizikteki başarısızlığının sırrı budur.)

V) HAKİKATE ULASMA AÇISINDAN:

Sufi, büyük saadet duyacağı berektli bir ruhi hayat yaşar.Bu saadete hakikat hakkında elde ettiği bilgiyle değil, ona ulaşmak , onunla bütünleşmek açısından varmıştır.

Münakasa, mücadele, itiraz ve tatminlerle ruhsuz bir hakikate ulaşan felsefe ancak gerçeğin "bir kısmını" gösterir, öğretir.

Dipnotlar ve Açıklamalar

(1)Ebu'l-Âlâ Afîfî, *Tasavvuf-Islam'da Manevi Hayat*, çev:Ekrem Demirli, Abdullah Kartal, İz Yayıncılık, İstanbul 1999, s.71.

(2) a.g.y, s.72

(3) Muhammed Âbid el Cabirî, *Arap-Islam Aklinin Olusumu*, çev:Ibrahim Akbaba, Kitabevi Yayıncılık, İstanbul, Ocak 2000, s: 172.

(4) Üstad ya İlah, ya peygamber, ya da veli olabilir burada...

(5) Örneğin Sehristani.

(6) Numenius'un felsefesinin temel prensiplerinin ayrıntıları için bkz: Cabirî, a.g.e, s:176-177

(7) Hermetik felsefenin ayrıntıları için a.g.e, s:181-189

(8) Kümün nazariyesi.

(9) a.g.e, s:203

(10) Bunlar Cabiri'nin vardığı sonuçlardır.

(11) Ebu'l-Âlâ Afîfî, a.g.y, s:54-56

(12) a.g.e.'den yararlanılarak; kitabın genelinde savunduğu görüşlerin özetle semalastirilmesidir.